

"ПРОПАСТ ПРАВОСЛАВЉА У ХЕРЦЕГ-БОСНИ" СВЈЕДОЧАНСТВО ИЗ ВРЕМЕНА БОРБЕ СРБА ЗА ЦРКВЕНО-ШКОЛСКУ АУТОНОМИЈУ

У Збирци варија Архива Србије у Београду, под сигнатуром V-476, чува се документ под називом "Пропаст православља у Херцег-Босни", на укупно 20 листова. Аутор и датум настанка текста нису наведени. С обзиром на догађаје о којима аутор пише, може да се наслути вријеме настанка документа. На једном мјесту аутор наводи како се глад у Босни и Херцеговини нарочито проширила "ове 1898. године", што нас, на концу, упућује на тачну годину настанка текста. Документ је писан ћириличним писмом, уз мијешање екавице и ијекавице. Овај историјски извор настао је на почетку борбе Срба за црквено-школску аутономију у Босни и Херцеговини (1896–1905) и у суштини представља опширан списак примједби на рачун аустроугарских власти и њиховог односа према српским школама, православној цркви и другим српским националним институцијама у земљи.

Текст доносимо са неколико ситнијих правописних и граматичких корекција.

У најнесретнијим европским земљама при крају деветнаестог вијека, у Босни и Херцеговини, пријети погибија и православној вјери и цркви, и цијеломе народу, који се крсти са три прста.

Српске православне црквено-школске општине из нашијех земаља изнијеле су у својем познатом Меморандуму од 23. новембра (5. децембра) 1896. године, све оно, што се непосредно тиче самијех општина, њиховог круга рада, но то није све оно што пријети православљу коначном пропашћу, а од тога доба су се ствари и даље развијале.

Ми ћемо овдје изнијети још неколико крупнијих података, који ће показати да су све стријеле у Босни и Херцеговини наперене да сузбију и сасвим немоћним учине православни живаљ у окупиранијем земљама.

Ту вам је прије свега вјештачко помножавање католика на штету православијех (подвукао непознати аутор текста; примј. Б. М.), и то двојаким путем: позитивним и негативним. С једне се стране упропашћава православи

живаљ, а са друге се довлаче неправославни, а нарочито католици, а поред ових и Јевреји из свију крајева бијела свијета.

Ко зна и прати статистично кретање народа у Босни и Херцеговини знаће да су од увијек православни били најмногбројнији, после њих су долазили мухамеданци, а тек напослетку у знатној мањини били су католици, а Јевреја тек нешто мало Шпањолаца.

Од окупације па овамо овај се сразмјер страховито мијења у корист католика, а поред њих и Јевреја.

Нека говоре бројеви, и то бројеви, које је исписала сама окупаторска владавина, те им не смије ништа замјерити.

Године 1879., дакле одмах после окупације набројале су окупаторске власти 496.485 православнијех, 448.613 мухамеданаца, 209.391 католика и 3.426 Јевреја, а 1895. године, дакле после 16 година овакве је бројеве пронашла: 673.246 православнијех, 548.632 мухамеданаца, 334.142 католика и 8.213 Јевреја (других вјера је те 1895. године било само 3.859).

Док су се по овоме мухамеданци помножили са 22.30 %, а православни са 35.60 постотака, донде тај постотак чини код католика 60, код Јевреја чак 139.73!

Ови бројеви најјасније говоре.

Ако се овим путем и даље вјештачки множе католици са Јеврејима, онда ће за кратко вријеме бројно наткрилити и православне и мухамеданце (подвукао непознати аутор текста; примј. Б. М.).

Па каквом се вјештином множе код нас католици и Јевреји?

Није то природан процес, так нашијех домаћијех католика, већ је то туђинска, швапска и чивутска поплава.

Ту је сила божја свакојакијех чиновника, адвоката, лекара, инжињера, док ни једног јединог православног адвоката, лекара, инжињера или вишег чиновника наћи нећете (подвукао непознати аутор текста; примј. Б. М.)! Ту шпекуланти, подузимачи, занатлије и трговци, све сам туђинац, који ужива сваковрсне добробити земаљских власти, те му је поред тога и поред своје несолидне конкуренције, већ сада испало за руком, да упропасти све домаће, а нарочито православне подузимаче трговце и занатлије, те и посјед прелази у њихове туђинске руке.

Сељак пак наш упропашћује се несређеним аграрним одношајима, нарочито пак ужасним и беспримјерним утјеривањем десетине и трећине, као што је то показано у сељачком аграрном меморандуму од 6/18. априла 1897. године те и он губи посјед из својих руку, који прелази у руке туђинаца. Урођеници пак долазе до просјачког штапа и глад се већ ове 1898. године појављује на све стране, те тако православни елеменат телесно опада и бројно пропада. И у том погледу је највеће убиство за домородце довлачивањем страних, швапских колониста.

Земаљска влада мјесто да се брине за домородце, које упропашћује десе-тином, она најбоље земље даје туђинским Швабама, и свим могућим повласти-цама подиже их и помаже им да процветају и надкриле домородце, а нарочито православне. Док су урођеници данас већ дотлен дошли да због глади једу тра-ву и корјење, па је било случајева да и своју дјецу нуде на продају, само да са њима заједно не помиру од глади, донде се троше милиони на раскошне шпор-тове, трке, на шпијунажу, на "Наду" и на туђинска индустријска подузећа и туђинске колоније.

За ове се посљедње може већ сада рећи: "Дошли туђи, дивљи, да растје-рају питоме". Па и ту Беч тјера своју стару злокобну политику римске пропа-ганде, јер горњи бројеви најјасније показују, да су ти колонисти од реда баш католици, јер док су католици за првих 16 година од окупације прирасли за 124.957, донде је других вјера 1895. године било свега само 3.859, дакле само толико је било протестаната: калвина и лутерана и других вјероисповјести, а колонисте су се нарочито бирале од католика.

И те се католичке колонизације по земљи тако смишљено распоређују да ће за кратко вријеме свугде већина бити швапско-католичка, коју да богме свугде потпомаже шпекулативна чивутерија у чијим је рукама новац и подузе-ћа, а биће им наскоро и посјед (подвукао непознати аутор текста; примј. Б. М.).

А да је ово заиста циљ и намјера данашње привремене управе, која би тим путем хтјела да дође до такве већине становништва, која ће ићи за тијем да се изрази жеља за брисањем султановог суверенитета и за анексијом, како би се јужном словенству путем римпапизма и германизацијом смртни ударац нанео – то показује цео рад европске мандаторке, а њезин један пријатељ је то и изре-као у књизи "Bosniens Gegenswart und nachste Zukunft", која је изишла још 1886. године код Брокхауза у Лајпцигу, гдје се доказује да за тај циљ потребује бар 1-200.000 колониста (подвукао непознати аутор текста; примј. Б. М.), а од оног доба до данас јако смо се већ приближили том броју, и нагло му сасвим идемо на сусрет.

Србе дакле треба и у њиховој народности и у православној вјери сузби-јати, а на њихово мјесто подизати римокатолички швабалук!

Ето зашто се у првом реду иде за погибијом православља у Херцег-Босни.

Но пођимо даље.

Можда ће се неке учинити незнатним што ћемо у овоме чланку изни-јети као даљи начин, којим данашња привремена владавина у нашим земљама подрива православље и олакшава посао римској пропаганди и унији, за коју је већ унапред подигнута таква црква, какве ће тешко равне бити из новијег вре-мена на балканском пољу.

Но то изгледа само на први поглед, а када се боље посматра ствар она добије сасвијем други вид и облик.

А ту разумијемо: запостављање, гоњење, омаловажавање и тријебљење православног знамења: ћириловске писменице, а са тим у свези прогон православних школа и православног календара (подвукао непознати аутор текста; примј. Б. М.).

Узмимо најприје гоњење ћирилице, тог аманета словенских апостола Ћирила и Методија, који су устројили словенску народну православну цркву, која је најбоља заштита сваке народности, па и саме српске народности.

Гоњењем и тријебљењем ћирилице хоће се једним ударцем да се постигну двије цијели: да се подрије православље и спреми земљиште за римпапизам, а даље да се лакше збрише наша српска народност.

Истина да има и може бити Српства и са другом писменицом, али се ћирилица тако приљубила уз Српство, да његови душмани морају држати да ће им лакше поћи за руком да угуше Српство, ако истријебе ћирилицу а уједно да ће народ приступачнији бити римској пропаганди, кад буде отуђен од православних, ћирилицом писаних црквених књига, од православних ћирилски обележених икона и других свијетиња, ако буде отуђен од православног свештенства које се служи ћирилицом и од српских народних школа у којима влада ћирилица и гдје се негује православна вјера, и најзад ако се народ православни постепено навикне на римокатолички календар.

Ето зашто наши данашњи власници из дубине своје душе мрзе на невино слово Ћирилово, зашто им се смучи и кад га само виде.

Па који су то путеви и начини којима се данас у Босни и Херцеговини ћирилица тријеби?

Ту нас је прије свега поплавило море туђинскијех махом римокатоличких чиновника из бијела свијета који се надмећу у мржњи православља и ћирилице.

Наше земаљске власти и судови раде латиницом само да нас приморају да је сви научимо и знамо, а наш лијепи и питоми српски језик тако нам унакажују да је то права брука и срамота, те ми њихове писаније и не разумијемо – и онда нам још веле час да је то "хрватски", час "земаљски", а час опет "босански" језик. Па исто тако и сва земаљска звања редовно употребљавају римокатолички календар и приморавају нас да се по њему владамо.

Наше синове, што нам одводе у војску, враћају нам отуђене од свога јата, код војске их науче само новом римском календару и латиници и улију им да је то босанско слово и босански језик којим пишу и читају и ти су већ и сада сасвим равнодушни према старом православном календару и ћирилским православним књигама, јер их не знају читати, те постају равнодушни и према самоме православљу. Тим путем мисле кроз неколико покољења да створе народ који је не само прихватио латиницу као своје слово, већ који ће готов бити да прими и латинску вјеру, католицизам.

Па у исту сврху морају да послуже и све школе и заводи у земљи.

Српске православне школе гоне свим могућим начинима. Не дају им да се оснаже и напредују истим оним начином којим то раде са црквом, како смо то у пређашњем чланку опширно извели: земљишта, зграде, дарове и завјештаје не дају да се пренесу у власништво школа и црквено-школских општина и чине све могуће тешкоће у том погледу. А без тога не може ни школа процвјетати.

Учитеље на тим школама нашим прогоне, у сред школске године маме их бољим платама у владине школе, гдје се не негује тако ћирилица, стари календар и православље, само да би наше православне школе остале без наставе, исто тако не допуштају да нови учитељи наши започну свој рад, док дозвола политичких власти не стигне, што многе мјесеце траје, а наша дјеца остају без наставе, глобе оне који раде и говоре у прилог нашијех православнијех школа и субвенцијом трују наше свештенике – катихете на владиним школама само да и они маме онамо нашу дјецу.

Не морамо овдје да сада наведемо све оне марифетлуке којима се поткопавају наше православне школе, доста је оно што смо горе навели, а заједнички меморандум наших црквено-школских општина од 23. новембра (5. децембра) 1896. то је и онако опширно изнио, тек толико стоји као необорива истина да ми у Херцег-Босни под управом "просвећене" европске мандаторке имамо свега само 64 православних основних школа (поред 166 безвјерних – владинијех), и тај број нијесмо у стању да повећамо, јер нам не дају док у много оцрњеној Турској царевини и то у Старој Србији и Маћедонији има већ данас 202 дакле више од троструког броја таквих наших православних школа, које сваким даном бројно најбујније расту (подвукао непознати аутор текста; примј. Б. М.). Осим тога имају православни Срби у Турској својих пет гимназија (мушке у Цариграду, Солуну, Битољ и Скопљу и женску у Битољу) па вишу дјевојачку школу у Скопљу и своју богословско-учитељску школу у Призрену, од чега ми у Босни и Херцеговини ништа не имамо, нити нам допуштају да такве средње и више школе и заводе из својих средстава подижемо.

А како се са знамењем православља – са ћирилицом у владинијем школама мађијски поступа, то ћете видјети из овога: у школама што је влада подигла за Мухамеданце нигдје нећете наћи ћирилице, сви натписи у таквим здањима и учбеници (осим строго вјерских, турских) писани су латиницом. Завирите само у један мејтеф, медресу или у сарајевску шеријатску школу и ви ћете се увјерити да је ова наша тврдња сушта истина. Па ту ћете наћи и наставнике католичке, Хрвате, који из дубине душе мрзе све што је православно, све што је ћирилицом писано и све што је српско; који тако нису ништа друго до пионери "Drang nacht Ostena", оруђе римпапизма и Германства.

Што се пак тиче заједничких владиних школа основних и средњих, које су намијењене за све три вјероисповјести, те немају вјероисповједног карактера, ту влада тјера особиту наставну политику.

У почетку одмах после окупације штампала је за такве школе потребне књиге мјешовито са ћирилицом и латиницом, тако да је свако дијете једнаком спремом знало обе писменице, те је тако њему остављено било на вољу да доцније у свом животу изабере за редовну употребу ма коју од те две азбуке.

Но доцније је мандаторка ту своју политику сасвим промјенила, јер се уплашила од посљедица.

Видјела је да би таквим путем временом дошла до таквог становништва, које би било у стању да се служи и разумије преко двеју писменица и да би ћирилица не само зато била у већини и коначно побједила што су православни у већини, већ и зато што су мухамеданци од искона вољели ћирилицу, њоме се служили, њу сматрали за своје писмо, те би тако огромна већина редовно употребљавала ћирилицу и лагано сасвим потисла латиницу.

То бечкој политици никако није ишло у рачун и морала је пошто-пото пронаћи начина да то осујети и извјештачи латиници већину.

По оној старој лозинки "подијели па владај" морало се нешто учинити да се наш народ већ у основи поцепа, како би немоћан остао, а други владао.

Зато је влада уништила све њене прве уџбенике, гдје је била помијешана ћирилица са латиницом и штампала је нове, у два издања једно чисто латиницом, а друго чисто ћирилицом, те сада оставља на вољу дјечи и родитељима да бирају коју хоће азбуку, те не морају обе знати савршено. А не можемо избројати све начине којима се служи да мухамеданце, па колико може и православне придобије за латиницу, само да та проклета и мрска ћирилица остане у мањини и доцније сасвим побјеђена и истиснута буде из цијелога народа, а њоме и љубав к православљу.

Ту јој у првом реду иду на руку земаљски школски надзорници, који су сви од реда римокатолички Хрвати, а нема ни једног јединог православног и то су још све такви који душмански мрзе православље и ћирилицу, па можете замислити како они надзиравају наставу православне вјеронауке и како свугдје и свагда протурају своју латиницу, а запостављају ћирилицу.

Цео надзор над школама је дакле у рукама таквих Хрвата, који врше жалосну улогу католичко-западног оруђа на штету православља и словенства.

У ту исту сврху сама данашња владавина ствара потребу за знањем латинице. Ово се чини са том намјером да наш народ свију вјера осјети да му је корисније и потребније знати и учити латиницу од ћирилице.

Осим тога што смо већ напред споменули да се редовно званично латиницом и сви натписи над уредима, путевима, жељезницом, улицама и објаве редовно су само латиницом исписани, а тек гдегде се срамежљиво промаља запостављена ћирилица.

Земаљски закони и наредбе, па исто тако и часописи и листови штампалу се истина засебно у два издања, једно чисто латиницом, а друго чисто ћирилицом, но то је само форме ради за "опсјенити простоту", да се јавном мнијењу баци песка у очи и да имају спремљени изговор против оправданог пријекора.

А да се ипак постигне већина за латиницу и већина примора на набавку таквих издања земаљских са латиницом, то се употребљава ова смицалица: издања са латиницом штампају се у врло великој наклади, док од ћириловског издања штампају само врло мали број примјерака, па и тај већим дијелом склоне у магазу, а кад дођете у земаљски економат и тражите какав закон, наредбу, књигу или часопис владин у ћириловском издању, онда вам се одговори да нема више ћириловска издања, јер да је распарчано – те хоћете-нећете приморани сте да се послужите издањем на латиници.

Ето једног само начина између многих других како изигравају званично ћирилицу и како стварају потребу за латиницом.

Као што овако чине са свима издањима земаљске владе, тако чине и са илустрованим белетристичним листом "Надом". Док са народнијех леђа скидају најнемилосрдније и кожу за десетину и друге намете, те народ гладује и једе траву и корење у неким крајевима, донде се из тих земаљских прихода, које од нас узимају, донде поред оних раскошних шпортова око Илиће, трка и убијања голубова на које се милијуни троше за туђинске ћефове, још годишње избацује 70.000 до 80.000 форинти на то књижевно чудовиште што се зове "Нада". Књижевна вриједност тог листа је испод сваке критике, а претплатника има само онолико колико власти могу да приморају појединце и корпорације да се на "Наду" претплате. Па и ту се протурује свим могућим начином издање латиницом, а ћирилицом тек толико да се може констатовати да и тога ријеткога зеља имаде. Нико у земљи не може да добије какву дозволу за продавање и радњу, нарочито за точење, док се не претплати за "Наду" и то ону, што латиницом излази.

Питамо ми је ли слободно тако расипати наш новац? Када већ господа у делегацијама не имају срца за нас, то морамо тежити за тим да се што пре ослободимо од овог туторства, па сад дође вријеме да заиштемо рачуна од наших татора, да видимо како су управљали нашим иметком, пак ће онда бива, доћи на ред и ово лудо расипање са оваквим и сличним безумним "књижевним" подuzeћима, којима се поред тога још и пропаганда за латиницу чини, ту сасвијем туђу биљку у овијем земљама.

Одмах са хришћанством примљена је у нас словенска азбука глагољица, али због њене неспретности за свакидашњу употребу убрзо ју је замјенила ћирилица из које се развила незнатно измењена босанска ћирилица или босанчица, која је била у употреби народној код све три вјере и која је и дан данас остала у народној употреби код старијих људи – нарочито пак код мухамеданаца.

Дан данас се служе ћирилицом односно босанчицом у свима отменим беговским кућама, гдје они ту азбуку сами негују. Кадуне у харему и бегови у јавности служе се још једнако том босанском ћирилицом. Па када томе додамо да и најстарији споменици показују ћирилицу – онда је несумњиво утврђено да је то наше рођено писмо.

Па зашто нас отуђују од те "босанске" азбуке, а са друге нам стране намећу назив "босански" за наш језик?

Зашто се мрче када наш језик називамо српским и зашто хоће свом снагом да латиница постане "босанска" азбука?

На то питање смо у овом чланку јасно и довољно одговорили, да је то због тога што се хоће да уништи овај аманет словенских апостола Ћирила и Методија, хоће да се збрише ово обележје и писмо православља – и да се утре пута већини употребе латинице, да се народ отуђи од православља и приближи латинству, католицизму, а у исту сврху се запоставља и стари православни календар и недопушта се да се развијају, да напредују и да се множе и православне школе!

А да се поред овог римпапизма са истом ревношћу калемим овом српском народу и аустријанска немштина, види се и отуд, што унутрашњи уредовни језик земаљских власти тако је искључиво немачки, као да сте усред самога Беча (подвукао непознати аутор текста; примј. Б. М.).

Па зар тиме нијесу већ из почетка ишли за тим да сва звања у земљи оставе у туђинским римокатоличким и немачким рукама – домородци да остану во вијека потиснута сиротиња раја на коју као са неке висине гледе пробишјети – дошљаци, који се са нашом муком подигоше, а нас презиру.

Осим најнижих звања нећете нигдје наћи домородца код земаљских власти – које су све поседнуте католичким Пољацима, Чесима и Хрватима, који сви уредују искључиво немачки, као да сте усред Аустрије, зато наше земље и зову "Новом Аустријом" (подвукао непознати аутор текста; примј. Б. М.).

Ово се не противи само природним законима, већ и Берлинском уговору и Прокламацији којом је европска мандаторка посела наше земље, па најзад и Конвенцији од 21. априла 1879. која је закључена између Отоманске царевине и Аустро-Угарске.

Одмах први члан те Конвенције гласи да ће: "у случају замењивања чиновника избор аустро-угарске владе падати у првом реду на урођенике ових покрајина" (подвукао непознати аутор текста; примј. Б. М.).

Већ ову прву тачку Конвенције сасвим је изиграла окупаторска влада, шта више, она је ту тачку у свом званичном издању у немачком тексту сасвим другим значајем измјенила, те та тачка гласи да ће избор нових чиновника "по могућству" падати у првом реду на урођенике.

Није ли то право фалсификовање саме Конвенције?

И онда се окупаторка постарала да до такве могућности не дође, да урођеници дођу до чиновничких места јер је за унутрашње уредовање увела сасвим туђ, стран и тежак њемачки језик, те је права немогућност да се урођеници постављају за чиновнике, ако не присвоје савршено њемачки језик, а поред тога и њемачки стил и дух!

Није ли ово сасвим јасно да мандаторка тако врши своју мисију, да служи римпапизму и њемачком продирању у јужно Словенство?

Ми смо у горњијем чланцима изнијели главне узроке због којих је православље у Босни и Херцеговини у највећој мјери дошло до ивице своје пропасти и са којих ће за цијело сасвим и пропасти, ако се за времена лијека не нађе.

Виђели смо да се католичанство вјештачким средствима, нарочито њемачким католичким колонистима бројно тако рапидно помножава да ће на скоро надкрилити не само православне, који се свим могућим средствима тријебе, већ и мухамеданце и како капитали и посједи и сав рад и обрт у земљи прелази у туђинске њемачко-католичке и јеврејске руке.

Виђели смо даље да се православље тиме сузбија што се не допушћа да православне цркве и црквено-школске општине имовно напредују и стичу иметка, тијем што им се ускраћује да могу слободно примати за своје црквено-просвјетне цијели прилоге, поклоне и дарове од православних хришћана из земље и ван ње, док се у том погледу католици и од саме владе потпомогну и огромне из иноземства слободно добијају.

Изнијели смо и показали послуже како нам запостављају и тријебе и само обележје православља – Ћирилово слово, да би нас тијем отуђили од православних, ћирилицом исписаних вјерских и црквених књига и како нам гоне и у развиту спречавају наше православне школе у којима се негује дух православне вјере и како нам занемарују и запостављају стари православни календар.

Виђели смо након тога како се иде за тијем да нас одцијепе сасвим од Цариградске патријаршије какав су по православној вјери штетан конкордат склопили 1880. године, а како хоће сада да иду и даље, те да у споразуму са Цариградском патријаршијом, а можда и без ње, прогласе сарајевског митрополита за право митрополита цијеле Босне и Херцеговине, којем би потчињени били остали, до сада са њиме равноправни епископи-митрополити, те се тим путем постигне самосталност наше цркве као цјелине са којом би онда римска пропаганда, без право православног окриља, брзо свршила.

Показали смо да је тога ради већ у конкордату учињено такво расположење да су наши архијереји потпуно зависни од неправославне бечке владе, те овој морају да служе у њеним неправославним смјеровима, те су се усудили чак и то да им понуде да са цијелим народом пређу на унију.

Виђели смо каквих је злих посљедица отуда дошло што је у споменутом конкордату сасвим занемарено и напуштено уређење положаја наше цркве, те смо даље виђели: како су конзисторије православне сасвим у рукама неправославне земаљске власти; како је православна богословија тако исто у служби те неправославне владе; како се усљед тог неуређеног стања неморал и дивљи бракови у великој мјери шире по земљи; како су нам ускратили наше уставно право учествовања при избору цариградског васељенског патријарха; како су нас довели у опреку са нашим архијерејима и подржавају размирицу између нас.

Најзад смо виђели и то: како су се користили неуређеним и јадним стањем нашег нижег свештенства те су то стање подржавали и сметали уређењу

тога стања само да би за себе и своје смјерове задобили цијело свештенство које су већим дијелом већ сада купили са личним новчаним припомоћима; како нам сметају да по старом обичају одржавамо епархијске скупштине на којима би народ са свештенством споразумно све своје црквене прилике уредио; а са најновијим окружницама сарајевског митрополита смо објелоданили како хоће да угуше сваки слободнији покрет народног свештенства да му ставе локот на уста како не би могло жигосати досадашњи начин владиног подмићивања свештенства под видом личних субвенција и како хоће да отцијепе свештенство од народа као засебну касту, те иза леђа народу хоће без његовог знања и питања да уреде законски свештеничко стање и положај тако да трајно остане ово садашње по православље убитачно мићење свештенства владиним субвенцијама.

Када овоме свему још додамо: како су нам под туторство ставили наше црквено-школске општине; како ове не смију никакве сједнице да држе без комесара политичке власти и док за рана не пријаве овој потпуни дневни ред који се онда цензурира; како нам се цензурирају програми црквених светковина и жандарима растерују црквено-општинске сједнице; како се цензурирају чак и надгробна слова, те се великом глобом казне они који без пријаве неколико опроштајних ријечи кажу над отвореном раком каквог омиљеног покојника; како се са глобом казне они који држе састанке на којима се договарају како ће дочекати свога новог митрополита; како тамницом казне оне који мирно изиђу из цркве, а то се учини нашим власницима да је демонстрација против наметнутог свештенства, како се немилосрдно прогоне од политичких власти сви они што устају у одбрану православља и црквено-школске аутономије, како их материјално упропашћују и штете, одузимају концесије за радње те нечовјечно доводе оскудице – као што су нарочито чинили са онима што су одлазили у Беч цару да се потпуне и поднесу своје тегобе и жалбе; како се ваљани народни свештеници гоне и растјерују, а на мјесто њихово постављају владине креатуре које народ не трпи; како се не допушта народу да по свом старом обичају бира себи свештенике, те цркве остају без свештеника и службе божије; како се забрањује причешћивање у свима црквама, већ хоће народ да се присили да се причешћује код оних свештеника и у оним црквама гдје су такви свештеници које сматра народ владиним плаћеним шпијунима и над којим црквама управља владино комесарство; како се растјерују законите-црквено школске општине, а постављају на управу црквену владини комесари, па чак и такви који су католичке вјере.

Кад све то, и још много и много сличних ствари знамо и узмемо у расуђење, онда ћемо јасно видјети у какву је велику опасност доведено православље данас у нашој Босни и Херцеговини; онда ћемо и то разумјети до каквог је очајања и огорчења дошао сав наш православни народ и онда никоме више неће за чудо бити шта се све данас код нас збива и докле се већ дошло.

Онда ће се добро разумјети зашто је код нашега тако ванредно побожног и својој вјери бескрајно оданог народа већ до тог врхунца дошло нераспо-

ложење и незадовољство да окреће главу од таквих конзисторија, од такве богословије, од таквих свештеника па и од таквих цркава над којима управљају владини комесари.

Зашто наше цркве остају потпуно празне. Душа плаче нашем народу у њедрима што не може ни на највеће празнике Божић, Васкрс, Велики Петак итд. Да иде у своје свете богомоље и храмове у које је за најцрње доба вјерске нетрпељивости, када је главу за то залагао, кришом и у мрклој ноћи ишао.

Из тих разлога наши самртници издишу без свјештеничке утјехе, причешћа и исповјести са жељом на уснама да буду сахрањени без таквих свештеника – и што никада није било, видимо такве величанствене смртне спроводе на којима слегне цијели православни народ једнога мјеста, само ту нема свештеника.

Из истих разлога остају нам наша дјеца некрштена.

Због тих жалосних прилика у којима се данас налази наше православље не венчавамо се, не склапамо бракове или идемо ван земље због крштења и венчања.

Могу ли бити ужасније и опасније прилике по православно вјеру од ових наших од којих смо вам овдје тек блиједу слику изнијели?

Није ли то прави понор у који ће се сурвати читаво православље?

Може ли и сме ли на томе остати?

Нека то одговоре они, који су на то позвани и којима то налаже света дужност православља!

Или нас је Европа на Берлинском конгресу тако издала на милост и немилост – да о нама даље не води рачуна и не осврће главе на нас?

Писали смо и износили смо наше тегобе и жалбе – зар све то да остане глас онога што вапије у пустињи?

Или треба другог нечега па да се скрене пажња Европе и православног свијета на наше стање?

Па шта би могло православљу још у последњем часу донијети лијека и спаса?

Рећи ћемо и то у двије-три ријечи.

Наша црквено-школска аутономија, коју смо кроз дугу борбу стекли и уживали још за отоманскога вакта, а коју нам је Цариградска патријаршија конкордатом од 16/28. марта 1880. године изнова признала треба из основа да се преуреди, и то тако да се све штетне установе самога тога конкордата преиначе, а оно што онде није спомињано, треба да се уреди.

Као призната аутономна црквено-школска област треба Босна и Херцеговина једнолико и једнообразно уређење да добије.

У том уређењу морају световњацима остати сва она права на учествовање у свима стварима црквено-школске аутономије, која су до сада стекли и који одговарају напредно уређеним просвећеним земљама.

Та права световњака на учествовање у свима стварима црквено-школске наше аутономије морају утолико одлучнија, обилатија и јача бити, уколико је данас земаљска власт у неправославним рукама, те ми сами морамо да заменимо ту власт у нашим црквеним стварима и у оним односима у којима се иначе у чисто православним државама тим земаљским властима не може ускратити неки круг рада – и ту имамо примјера да се угледамо на друге православне цркве, које су у земљама где државна власт иновјерији припада.

Земаљској власти признаћемо вазда врховно надзорно право и желимо да ово буде тачно и јасно обележено да се сви сукоби избјегну, али јој никада и ни под којим начином не можемо и нећемо признати да се рјешавајући и располагајући мијеша у наше црквено-школске прилике, нити да посредно или непосредно упливише на њих.

Зато им никада нећемо признати буди каква комесарства нити би пристали да им пријављујемо наше сједнице.

Постављење митрополита, прота, катихета, свештеника и учитеља, као и њихово уклањање не би ни у каквој мјери могло да зависи од земаљских власти – то је чист круг рада наше црквено-школске аутономије, она ће то све по каноничном праву обављати у свом кругу рада, као што и конзисторије и богословија па и препарандије имају једино под управом и влашћу наших аутономних органа стојати.

За наше вјерске и просвјетне потребе бринућемо се сами преко више управе наше аутономије, а земаљски приходи треба да нам стоје на располагању према нашој бројној, материјалној и умној јачини, тако да буде искључено свако непосредно давање земаљске припомоћи појединим нашим аутономним органима.

А те органе желимо уредити једноставно у цијелој земљи, као и све црквено-школске прилике, те би тога ради морали у одређеним размацима да се састају по појединим епархијама епархијске скупштине, а за цијелу земљу сабори на којима би народ и свештенство сразмјерно заступљено било, као што би се слободно и други скупови – свештенички и учитељски зборови за своје стручњачке ствари и саветовања одржавали.

Уједно би се наш одношај према Цариградској васељенској патријаршији, као највишој духовној власти нашој тачно уредити имао у свим односима што овамо спадају, па тако и у погледу нашег права на избор епископа и нашег учествовања при избору Цариградског васељенског патријарха, као што ћемо и у земљи радо оставити оно нашим архијерејима и свештеницима што им по канонима припада, узимајући на ум наше прилике да живимо данас под неправославном земаљском управом.

Ово су у најкрупнијим потезима оне жеље по којима би се за нашу православну цркву такво уређење могло постићи да му оно буде најјачи бедем против туђинске и иновјерне навале.

БОРИВОЈЕ МИЛОШЕВИЋ, *"Пропаст православља у Херцег-Босни"...*

Православни наш народ вазда је готов да са своје стране све учини искрено и истрајно да се до таквог уређења, и до спаса православља дође.

Не дође ли до тога, неће ни у најмањој мјери његова кривица бити.

Па шта онда?

Нека их носе све оне чињенице које су позване да бране православље, али и оне, које одговарају за овдашње прилике и неприлике!

Гријех на душу оних који би могли – али неће да спасу православље!